

מטעם מוקצה מחמת חסרון כיס (עפ"י ערוך השלחן שח, סג; חזו"א. וע"ע שמירת שבת כהלכתה פרק כח הערה פ). ויש הסוברים שהם ככלי שמלאכתו לאיסור ומותרים רק לצורך גופם או מקומם. (אגרות משה או"ח ח"ה כב, כח. וע"ע: דברי חכמים — 301).

לדעת הרי"ף (רמב"ן ריטב"א ועוד), דין זה אמור רק לרבי יהודה, אבל לרבי שמעון אפילו כשייחד והניח מעות — מותרת בטלטול, שהרי רבי שמעון לית ליה מוקצה. [ומכל מקום אסור לטלטלה אלא לצורך גופה או מקומה, כדין 'כלי שמלאכתו לאיסור'. הגהות אשרי]. ואילו לרבנו תם (עתוס' סד"ה הא; רא"ש) אפשר שגם רבי שמעון מודה בדבר, משום שאדם מקפיד עליה ומייחד לה מקום, והרי זה כ'מוקצה מחמת חסרון כיס' שמודה בו רבי שמעון שאסור.

הניח עליה מעות ללא ייחוד — אם המעות עודן עליה, אסור לטלטלה לכל הדעות. ואם אינן עליה כעת — אם הונחו עליה (לדעת) בשעת בין השמשות — אסור לרבי יהודה ('מוקצה מחמת איסור', ומגו דאתקצאי ביה"ש אתקצאי לכולי יומא) ומותר לרבי שמעון. ואם לא היו עליה בין השמשות — מותר לטלטלה.

כתב הרי"ף ושאר פוסקים: הלכה כרבי שמעון, דלית ליה מוקצה, כגון במטה שייחדה והניח עליה מעות בחול, וכן נר ישן — אינו נאסר מחמת מיאוס. מלבד ב'מוקצה מחמת איסור' שבזה הלכה כרבי יהודה שאסור.

*

רבי שמעון אומר: כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר הדולק בשבת' — כל הנרות — הנשמות (כמו שנאמר נר ה' נשמת אדם) — מטלטלין מן הגיהנם ומוציאים אותם, מלבד הנר הדולק בשבת, דהיינו מחלל שבת, שנשמתו דולקת בגיהנם בשבת, מדה כנגד מדה. וכמו שאמר רבי שמעון בזהר (תרומה קנ): כי בשבת יוצאים כל הנשמות מגיהנם חוץ ממחללי שבת (כתר שם טוב יז. ועוד).

דף מה

'מניחין נר על גבי דקל בשבת ואין מניחין נר על גבי דקל ביום טוב' — לדעת הרא"ש (נג. - פ"ה ב) נטילת דבר התלוי באילן אינה אסורה משום השתמשות באילן. ולפי זה פרש שהחשש האמור כאן הוא שמא יעלה על האילן כדי ליטול את הנר. (וכן דייק המגן-אברהם (תקיד סקט"ז) מלשון השו"ע. אלא שהקשה על דברי הרא"ש ממקום אחר. והריטב"א (בעירובין ק.) הוכיח מכאן שאסור ליטול כלום מע, ג האילן בשבת. ע' מגדים חדשים כאן שדייק מלשון רש"י 'דשקיל ומנח ליה' שבנטילה לבד אפשר שאין איסור השתמשות. ופירש שהחשש הוא שמא יטול וידליקנו ויתלנו שוב. ולא נהירא, שאם כן בשבת אין שייך חשש זה אף לרבי שמעון, ומהו שהקשו 'מה לי שבת מה לי יו"ט'. אך אפשר שיטול ויחזיר ללא הדלקה. אכן דעת הרא"ש עצמו שאין חילוק בין נטילה להנחה, כמו שהעיר במגדים חדשים ע"ד הפרי-מגדים (שלו) שיצא לחלק בכך. ויש להעיר שמדברי רש"י בפסחים (נ): משמע שאין איסור בנטילת דבר מהאילן. ובוזה יתישבו קושיות התוס' שם).

'כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק' — הלשון מוכיח שאין הכוונה לסכנת נפשות אלא סכנת ממון או צער הגוף. (ריטב"א. וכן צריך לפרש בדברי רש"י. וכע"ז כתב הגרעק"א, שאין כאן סכנה ממש אלא על צד רחוק יכול להסתעף סכנה. וע"ע חו"א שביעית כג, ד בהגדרת 'שעת הדחק').

'חטים שזרען בקרקע' — ולא השרישו, וגם אינן מכוסות בעפר, שאם כן הלא אסור ליטלן אם משום תולש אם משום הזזת עפר ממקומו. (ריטב"א; מאירי. וע' אבני נזר (או"ח סו"ס" סח) שדן מכאן על הגדרת מלאכת 'זריעה' ללא כיסוי עפר. ושנה לדון בדבר בספרו אנלי טל. וע"ע בענין זה בשו"ת שבט הלוי ח"א ע ובח"ו צד, ד).

— יש לשאול הלא מוקצה מחמת חסרון כיס אסור לטלטלו גם לרבי שמעון, והלא החטים הללו שזרען בקרקע ודאי מייחד להן מקום ומקפיד עליהן שלא לאכלן, ומדוע היא מותר לטלטלן? יש מי שכתב להוכיח מכאן שאם רוצה בשבת לייחד מוקצה מחמת חסרון כיס לשימוש אחר לתמיד, ושוב אינו מקפיד עליהם — מותר לרבי שמעון לטלטלו. (עפ"י אבני נזר או"ח תא, ו. והביא מרעק"א שנסתפק בזה וכתב להוכיח שאסור. ודחה שם ראיותיו.

ואולי יש לדחות הראיה מכאן, כי סתם בני אדם אינם מקפידים על זרעי חטה אם ייאכלו (בכמות הנאכלת), ואעפ"י שייחדו לזרע ודחתו מאכילה. [ובזה נתיישבו לי דברי הרמב"ן (להלן ג:), שאם טמן לפת באדמה לשם זריעה (ועליו מגולין), אפילו לא השרישו — אסור ליטלם בשבת. וצריך באור מאי שנא מחטים שזרען? ולפי האמור אתי שפיר, כי יש לומר שנטיעת לפת ודאי נחשבת כמוקצה מחמת חסרון כיס, ואינה דומה לגרגרי חטה שאין אדם מקפיד כל כך על הפסדן]. ולענין ביצה שתחת התרנגולת יש לומר לפי שלא הקצה ודחאן בידים. ועתוס' ותו"י להלן בע"ב, שנראה שנחלקו האם ביצת אפרוח היא מוקצה מחמת חסרון כיס. וע"ע רעק"א ריש ביצה. עוד יש ליישב לפי מה שחידש באור שמח (שבת כה, ט), שבאכלין אין מוקצה מחמת חסרון כיס לרבי שמעון).

'וביצים שתחת התרנגולת' — שאין בהן אפרוח, שאם כן הלא ודאי מוקצות הן, כדלקמן. (ריטב"א)

'הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו. ולית ליה הוקצה למצותו, והתניא... כעין שמן שבנר קאמרינן, הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו' — כלומר, גם כשהוקצה למצוה בלבד, אסור לרבי שמעון. ונראה שמכל מקום נקט 'הוקצה לאיסורו' כדי לומר שגם באופן שאינו של מצוה, כגון בנר הדולק כמה ימים לפני השבת, או במקום שאין משתמשים שם, כיון שמוקצה לאיסורו משום כיבוי, התקצה השמן המטפטף כל עוד הנר דולק. וכלל כאן שני דינים: הוקצה למצוה ולא לאיסור, או הוקצה לאיסור ולא למצוה. (שפת אמת)

'אמר שמואל: אין מוקצה לרבי שמעון אלא גרוגרות וצימוקים בלבד' — אפילו נתייבשו בתוך השבת ונעשו גרוגרות לכל דבר — אסור (ר"ן).

ונראה ששמואל לא הוצרך לומר בכגון שלא היו ראויים כלל בין השמשות, אלא גם אם כבר נתייבשו וראויים לאכילה בין השמשות, אלא שדרך בני אדם להמתין עד גמר יבשותן, אף על פי כן אסורים אפילו לרבי שמעון, כיון שהסיח דעתו מהם. ומשמע אפילו הניחם ליבשם בערב שבת ולא נתקלקלו עדיין בשבת — אסורים אף לרבי שמעון. וגרע מחטים שזרען בקרקע וביצים שתחת התרנגולת, כי גרוגרות וצימוקים סופם להשתבח לאכילה, הלכך מסיח דעתו מלאכלן עתה. (עפ"י חוון איש מד, ו. ע"ש).

(ע"ב) 'מודה היה רבי שמעון בבעלי חיים שמתו שאסורין... חלוק היה רבי שמעון [אפילו] בבעלי חיים שמתו' — יש לבאר טעם מחלוקתם, והלא אמרו לעיל (מד.), כוס וקערה ועששית לא יזיזם במקומם לרבי שמעון, משום שאין דעתו עליהם. [וכן אמרו בכמה מקומות, שבכל מקום שאינו יושב ומצפה, גם לרבי שמעון אסורים, כדלהלן מו: — לענין בכור שהתירו חכם, ביצה ל: — סוכה בריאה שנפלה].

ונראה שאין צריך דעתו עליה אלא בדבר שאינו עומד לכך, כגון נר בשעה שהוא דולק, אינו עומד לשימוש אחר, או עצי סוכה שאינם עומדים להסקה כל עוד הסוכה עומדת, אבל דבר העומד לתשימש כלשהו אלא שבשבת אינו ראוי מחמת איסור, כיון שנסתלק האיסור מותר לרבי שמעון אפילו אם לא היה עומד להסתלק. [וכגון בהמה שנשחטה בשבת לחולה (ע' חולין טו וברא"ש), וכן מטה שהניח עליה מעות בין השמשות, אם הוסרו בשבת — מותרת, מפני שהמטה עומדת לתשימש אלא המעות עכבו תשמישה, הלכך לעולם נידון כמו יושב ומצפה].

ולפי זה נראה לפרש את מחלוקת האמוראים בבעלי חיים שמתו; האם בעלי חיים נחשבים מוכנים ועומדים לכלבים אם לאו, מר מדמה זאת לסוכה שנפלה, לפי שאינם ראויים לכלבים עד שנתנבלו, ומר מדמה לבהמה שנשחטה בשבת, שמוכן קצת לכלבים גם כן. (עפ"י חזון איש — מא.ד. וע"ש בסק"ב).

'דאית ביה אפרוח מת... בדאית ביה ביצה' — וזהו שהשיב לו רבי יוחנן, כיון שאינו עשוי אלא לתרנגולים, הרי מצוי שיהא בו אפרוח מת או ביצת אפרוח. (מפרשים)

'זנפל מנרתא על גלימיה דר' אסי ולא טילטלה' — פירוש, לא טלטלה ממש, אבל ודאי נייער גלימתו, כדין השוכה מעות על הכר. (ריטב"א. ב'חכמת מנוח' הבין שהשאר את גלימתו שם, ופרש שמא היה חס לנער המנורה, שלא תישבר. או החמיר על עצמו אף בנייעור. וע' חדושי בית מאיר).

*

טור-שמעון למה חרב — יש אומרים מפני הזנות ויש אומרים שהיו משחקים בכדור... (עפ"י ירושלמי תענית ב; איכה רבה ב — מובא בבית-יוסף סו"ס"י שח).
— הדברים נוקבים ויורדים עד התהום להתבונן עד היכן הגיע כח קדושתה של השבת-קדש, כי אפילו לדעת האוסרים שחוק בכדור בשבת, אין בו אלא איסור מוקצה מדרבנן, והעבירה על זה גרמה חורבן לטור שמעון, שהיה מוציא שלש מאות כפיפות של פתיתי לחם לעניים בכל ערב שבת (עיין ב'מתנות כהונה' שם), ולא הועילה להם מצות הצדקה. וגם מוכח מזה שהיו שומרים שבת בפרטים אחרים, שהרי היו מחלקים לחם לעניים לכבוד שבת, ומפני עון מוקצה בא עליהם החורבן. (קצות השלחן קי ב'בדי השלחן' סקט"ז).

אל יהא מוקצה קל בעיניך — שהרי קנים דלחם הפנים אינם דוחים את השבת, אף על פי ששם כלי עליהם ונזכרו בתורה לשמוש הלחם, מכל מקום העמידו בהם דבריהם'. (מור וקציעה' לרבי יעקב עמדין, או"ח שח)